

สมเด็จพระเจ้าพระยา

บรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค)

ในยามผลิตแผ่นดิน : หนทางพิสูจน์สัจจา

กาลเวลาพิสูจน์ความจริงภักดี

■ *สมปอง ดวงใส*

สุภาพบุรุษห้าแผ่นดิน

สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) นับได้ว่าเป็นสุภาพบุรุษห้าแผ่นดิน อันเนื่องมาจากท่านเกิดมาแต่สมัยปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ ในปีพ.ศ. ๒๓๕๑ ครั้นถึงปีพ.ศ. ๒๓๕๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ เสด็จขึ้นครองราชย์ ตั้งแต่ปีพ.ศ. ๒๓๕๒ และได้ครองสิริราชสมบัติมาจนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๓๖๗ ก็เปลี่ยนแผ่นดินอีกครั้งหนึ่ง ในช่วงแผ่นดินรัชกาลที่ ๒ นั้น สมเด็จพระเจ้าพระยาเพิ่งจะอายุรุ่นๆ ปลายแผ่นดินเพิ่งจะได้เข้ารับราชการ การสิ่งใดที่ควรเรียนรู้ก็ได้เรียนรู้จากสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) หรือสมเด็จพระยาองค์ใหญ่ ผู้ซึ่งเป็นบิดา การเปลี่ยนแผ่นดินเมื่อหลังจากรัชกาลที่ ๒ เสด็จสวรรคตนั้น ตระกูลบุนนาค โดยสมเด็จพระเจ้าพระยาองค์ใหญ่ เป็นกำลังสำคัญในการสนับสนุนให้กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์เสด็จขึ้นครองสิริราชสมบัติ ด้วยเหตุที่กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ท่านทำราชการที่สำคัญสนองพระราโชบายของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมาอย่างเต็มกำลังสติปัญญาความสามารถและประสบความสำเร็จอย่างดี ยิ่งในด้านการค้าขายด้วยแล้ว รัชกาลที่ ๒ ถึงกับตรัสเรียกว่าเจ้าสัวทีเดียว

ต่อเรือสำคัญร่วมสร้างสรรค์บ้านเมือง

ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ นี้เองที่สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ได้เจริญเติบโตในหน้าที่ราชการ นับแต่เริ่มก้าวเข้าสู่ตำแหน่งมหาดเล็ก นายไชยขรรค์ มหาดเล็ก ต่อจากนั้นได้เป็นหลวงสิทธิ์นายเวร ในคราวที่เป็นหลวงสิทธิ์นายเวรนี้เอง ที่มีโอกาสแสดงความสามารถให้เป็นที่ปรากฏ เมื่อรัชกาลที่ ๓ โปรดให้ สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ ไปสร้างเมืองจันทบุรี ก็ได้ไปช่วยบิดาสร้างเมืองใหม่ที่จันทบุรี และได้เรียนรู้ภาษาต่างประเทศ จนสามารถนำความรู้จากตำรับตำราภาษาต่างประเทศ มาต่อเรือกำปั่นอย่างฝรั่งได้ ในปีพ.ศ. ๒๓๗๘ ได้ต่อเรือลำแรกสำเร็จชื่อแอเรียล และถวายรัชกาลที่ ๓ พระองค์ท่านพระราชทานนามเรือว่า แก้วกลางสมุทร จากนั้นก็ได้ต่ออีกหลายลำ จนเป็นกำลังสำคัญในการไปรบกับญวนด้วยกระบวนทัพทางเรือ โดยมีสมเด็จพระปิ่นเกล้าเป็นแม่ทัพใหญ่ และท่านเป็นทัพหน้า ไปรบกับญวนในการศึกครั้งนั้น แม้จะไม่ประสบความสำเร็จ แต่ก็เป็นเรื่องยืนยันว่า เป็นกำลังสำคัญในการต่อเรือสร้างบ้านเมืองของแผ่นดิน และรับสนองพระบรมราโชบายอย่างสุดกำลัง

เข้าเฝ้าพระนั่งเกล้า

เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าทรงประชวรในช่วงบั้นปลายแห่งพระชนม์ชีพ วันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๓๙๓ เวลาบ่ายห้าโมง รับสั่งให้หาท่านพระยาศรีสุริยวงศ์ เข้าเฝ้าอย่างใกล้ชิด เพียงลำพังกับพระองค์ จากจดหมายกระแสพระราชโองการ มีความสำคัญว่า

จึงรับสั่งให้ท่านพระยาศรีสุริยวงศ์ขยับเข้าไปใกล้ชิดพระองค์ ให้ลูบดูพระองค์ ทว่าทั้งพระสรีรกาย แล้วดำรัสว่า ร่างกายทรุดโทรมถึงเพียงนี้แล้ว หมอเขาว่ายังจะหายอยู่ ไม่เห็นด้วยเลย

“การแผ่นดินข้างไปหน้าไม่เห็นผู้ใดที่จะรักษาแผ่นดินได้ กรมขุนเดชมเกล้า ท่านก็เป็นคนพระกรรมเบา ใครจะพูดอะไร ท่านก็เชื่อง่ายๆ จะเป็นใหญ่เป็นโตไปไม่ได้ กรมขุนพิพิธเกล้าก็ไม่รู้จักงาน ปัญญาก็ไม่สอดส่องไปได้ คิดแต่จะเล่นอย่างเดียว ที่สติปัญญาพอจะรักษา แผ่นดินได้อยู่ ก็เห็นแต่ท่านฟ้าใหญ่ ฟ้าน้อย ๒ พระองค์ ก็ทรงรังเกียจอยู่ว่า ท่านฟ้าใหญ่ถืออย่างมอญ ถ้าเป็นเจ้าแผ่นดินขึ้น ก็จะทำให้พระสงฆ์หม้ออย่างมอญเสียหมดทั้งแผ่นดินดอกกระมัง ท่านฟ้าน้อยเล่า ก็มีสติปัญญารู้วิชาการช่าง และการทหารต่างๆ อยู่ แต่ไม่พอใจทำราชการเกียจคร้าน รักแต่การเล่นสนุกเท่านั้น เพราะฉะนั้นจึงมิได้ทรงอนุญาต กลัวเจ้านายข้าราชการเขาจะไม่ชอบใจเพียงนี้ จึงได้โปรดอนุญาตให้ตามใจคนทั้งปวงสุดแต่เห็นพร้อมเพรียงกัน”

เป็นน้ำพระทัยอันไพศาล เป็นพระมหากรุณาธิคุณอันหาที่สุดมิได้ที่ทรงมีให้ กับบ้านเมือง ที่เปิดทางให้สวดกได้เลือกตามแต่จะเห็นสมควร อนึ่ง เจ้าฟ้าใหญ่ ย่อมหมายถึง เจ้าฟ้ามงกุฎ ซึ่งต่อมาคือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเจ้าฟ้าน้อย คือเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ซึ่งต่อมาคือ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชโองการ พระนั่งเกล้า

ความสำคัญแห่งจดหมายกระแสพระราชโองการยังมีความสำคัญต่อ สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ซึ่งครั้งนั้นยังดำรงยศเพียงพระยาศรีสุริยวงศ์ ว่า

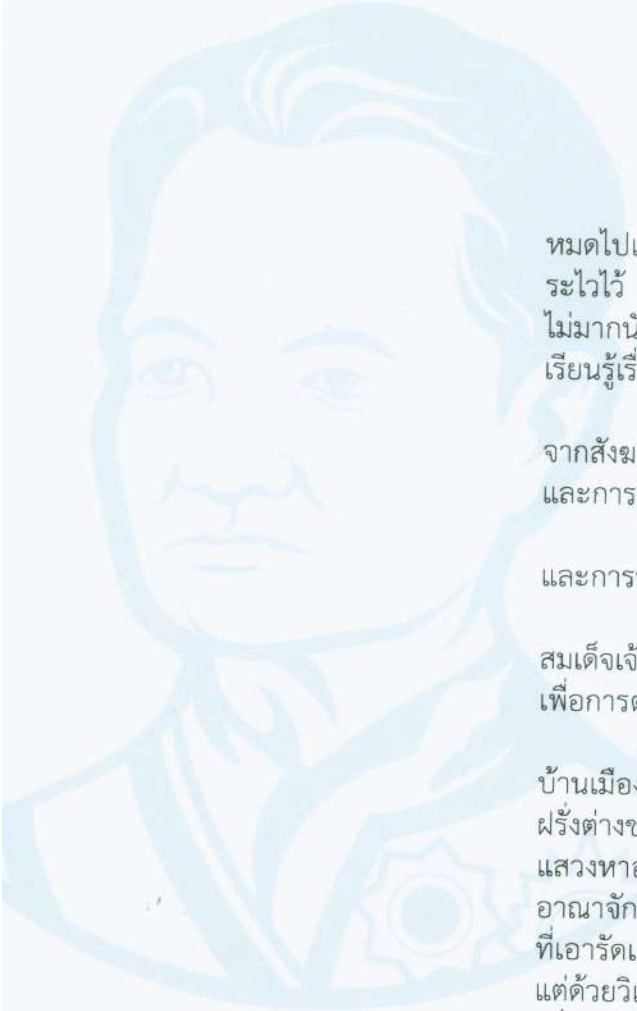
“การต่อไปภายหน้าเห็นแต่เอ็งที่จะรับราชการเป็นอธิบดีผู้ใหญ่ต่อไป”

“การศึกสงครามข้างญวนข้างพม่าก็เห็นจะไม่มีแล้ว จะมีอยู่ก็แต่ข้างพวกฝรั่งให้ระวังให้ดี อย่าให้เสียทีแก่เขาได้ การงานสิ่งใดของเขาที่ดีควร จะเรียนรำเอาไว้ก็ให้เอาอย่างเขา แต่อย่าให้นับถือเลื่อมใสไป เสียทีเดียว”

ความตอนนี้เป็นการพยากรณ์ซึ่งฝากความหวังว่า สมเด็จพระยาศรีสุริยวงศ์ จะมีโอกาสเป็นกำลังสำคัญของบ้านเมือง ท่านใช้คำว่า เป็นอธิบดีผู้ใหญ่ต่อไป

และอีกความที่สำคัญสะท้อนพระวิสัยทัศน์อันยาวไกลของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงกล่าวถึงความสำคัญของการศึกข้างพม่าและญวนนั้น

“ จึงรับสั่งให้ท่านพระยาศรีสุริยวงศ์ขยับเข้าไปใกล้ชิดพระองค์ ให้ลูบดูพระองค์ ทว่าทั้งพระสรีรกาย แล้วดำรัสว่า ร่างกายทรุดโทรมถึงเพียงนี้แล้ว หมอเขาว่ายังจะหายอยู่ ไม่เห็นด้วยเลย ”

หมดไปแน่แล้ว ศึกใหม่เข้ามา ก็จะเป็นศึกข้างฝรั่ง ซึ่งท่านไมโปรด แต่ก็ให้ระวังระไวไว้ และเรียนรู้รู้จักพวกเขาให้ดี ซึ่งจะเห็นได้ว่าในยุคนั้นมีคนเรียนรู้เรื่องฝรั่งไม่มากนัก และท่านเหล่านั้นก็เป็นกำลังสำคัญของบ้านเมืองต่อมา คนร่วมสมัยที่เรียนรู้เรื่องฝรั่ง ภาษาอังกฤษในครั้งกระนั้นมิ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรียนรู้ภาษาอังกฤษจากครูฝรั่ง จากสังฆราช ปาเลอกัวซ์ เพื่อศึกษาตำราจากต่างประเทศวิทยาศาสตร์ ดาราศาสตร์ และการต่างประเทศ

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เรียนรู้เพื่อสมาคมกับชาวต่างชาติ และการทหาร จนกระทั่งแปลและเขียนตำราปืนใหญ่ใช้ในการทัพของบ้านเมืองได้ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ได้ศึกษาเพื่อใช้ในการแพทย์ของท่าน และสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เรียนภาษาอังกฤษเพื่อสมาคมและตำรับตำราเพื่อการต่อเรือกำปั่นและเรือกลไฟไว้ใช้

และเมื่อผ่านแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ แล้ว บ้านเมืองของเราก็ผจญกับเรื่องราวของฝรั่งที่เข้ามาทั้งเจริญสัมพันธไมตรีอันดีจากฝรั่งต่างชาติ และแน่นอนในยุคการล่าอาณานิคม ย่อมมีการเผชิญด้วยความกดดันแสวงหาอาณานิคมอยู่เป็นอันมาก ดังในกรณีของเซอร์จอห์น เบาริง แห่งสหราชอาณาจักรอังกฤษ ที่ได้เข้ามาเพื่อทำสัญญา กับบ้านเมืองเรา แม้จะรู้ว่าเป็นสัญญาที่เอารัดเอาเปรียบบ้านเมือง ทั้งในด้านเศรษฐกิจ และสิทธิสภาพนอกอาณาเขต แต่ด้วยวิเทโศบายที่ต้องการเอาบ้านเมืองรอด ไม่ให้ตกเป็นเมืองขึ้นของทั้งอังกฤษ ฝรั่งเศส ทางรอดก็คือยอมโอนอ่อนผ่อนตามกล้ำกลืนอดทน จนรอดมาได้

ความในจดหมายกระแสพระราชโองการ ยังมีต่อฝากฝังความห่วงใยของพระองค์ท่าน ด้วยเรื่องวัดเพราะท่านเป็นพระมหากษัตริย์ที่ศรัทธาในการสร้างวัด จนกล่าวได้ว่า ถ้าอยากเป็นคนโปรดให้สร้างวัดในแผ่นดินของท่าน เราจึงเห็นวัดที่สร้างในสมัยของท่านและรูปแบบอิทธิพลเงินที่เรียกว่าพระราชนิยมรัชกาลที่ ๓ อยู่มาก และวัดในยุคสมัยที่ท่านสร้างนั้น ล้วนเป็นหมุดหมายที่ให้ศึกษาท่องเที่ยวเป็นอันมาก

เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญในปัจจุบัน

นับแต่หนึ่งเดียวของโลก โลหะปราสาทวัดราชนันทดา พระปรางค์วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร เรือสำเภาวัดยานนาวาอนุสรณ์วิถีการค้าขายต่างประเทศแห่งนักการค้าเจ้าสัวของพระองค์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม มหาวิทยาลัยในวัดของไทย วัดเฉลิมพระเกียรติ วัดเทพธิดาราม ล้วนสร้างในสมัยของพระองค์ จึงทรงมีความห่วงใย ดังความว่า

“ทุกวันนี้คิดสละห่วงใยได้หมด อาลัยอยู่แต่วัดวาสร้างไว้ใหญ่โตหลายวัด ที่ยังค้างอยู่ก็มี ถ้าชำรุดทรุดโทรมไปก็จะมีผู้ช่วยทำนุบำรุง เงินในพระคลังที่เหลือจ่ายใช้การแผ่นดินมีอยู่ ๔ หมื่นชั่ง ขอสักหมื่น ๑ เถิด ถ้าผู้ใดเป็นเจ้าของแผ่นดินแล้วให้ช่วยบอกแก่เขา ขอเงินรายนี้ให้ช่วยทำนุบำรุงวัดที่ชำรุดและการวัดที่ยังค้างอยู่นั้นเสียให้แล้วด้วย”

“ทุกวันนี้คิดสละห่วงใยได้หมด อาลัยอยู่แต่วัดวาสร้างไว้ใหญ่โตหลายวัด ที่ยังค้างอยู่ก็มี ถ้าชำรุดทรุดโทรมไปก็จะมีผู้ช่วยทำนุบำรุง เงินในพระคลังที่เหลือจ่ายใช้การแผ่นดินมีอยู่ ๔ หมื่นชั่ง ขอสักหมื่น ๑ เถิด ถ้าผู้ใดเป็นเจ้าของแผ่นดินแล้วให้ช่วยบอกแก่เขา ขอเงินรายนี้ให้ช่วยทำนุบำรุงวัดที่ชำรุดและการวัดที่ยังค้างอยู่นั้นเสียให้แล้วด้วย”

เฝ้าถือสัตย์มั่นชั่วชีวิต

พระยาศรีสุริยวงศ์ รับพระราชโองการแล้วก็ร้องให้ออกมาจากที่เฝ้า และรับสนองพระราชกระแสรับสั่งอย่างเต็มกำลัง ครั้นถึง วันพุธ เดือน ๔ แรม ๘ ค่ำ ท่านเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) ว่าที่สมุหพระกลาโหม ก็ให้จมื่นราชามาตย์ พลชั้นโท ไปเฝ้าสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ามงกุฎสมมติเทววงศ์ พงศ์อติศรภักษัตริย์ที่วัดบวรนิเวศ ซึ่งยังเป็นพระสงฆ์ พระราชาคณะชั้นรอง เปรี๊ยะเอก ครองวัดบวรนิเวศ อยู่ให้มาครองราชย์ สมบัติ ซึ่งพระองค์ท่านได้รับที่จะสืบราชสมบัติขึ้นครองราชย์ สืบต่อมา

ครั้นลุถึงวันที่ ๒ เดือนเมษายน ๒๓๙๔ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ เสด็จสวรรคต ที่ประชุมพระบรมวงศานุวงศ์และเสนาบดีจึงประชุมกันพร้อมด้วยพระราชาคณะผู้ใหญ่ในสิ่งขมณฑล ปรีक्षाเห็นพร้อมกันว่า ควรถวายราชสมบัติแก่พระเจ้านั่งงยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎ กับเจ้าฟ้าจุฑามณี กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ทั้งสองพระองค์

วันรุ่งขึ้นจึงเชิญเสด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ามงกุฎ จากวัดบวรนิเวศ แห่เสด็จทางเรือมาขึ้นที่ท่าด่านหน้าแพ รับเสด็จทรงพระราชยานแห่เข้าพระบรมมหาราชวัง แล้วเสด็จเข้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ลาผนวช เสด็จขึ้นครองราชย์ เป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ นับแต่นั้นมา

อุทิศเพื่อบ้านเมืองด้วยภักดี

ในยุคของการสร้างบ้านเมืองในแผ่นดินสมัยรัชกาลที่ ๔ มีผู้เปรียบเทียบการสร้างบ้านเมืองครั้งกระนั้นว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ ทรงเป็นดั่งแม่ทัพ และสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นดั่งเสนาธิการ ช่วยรับสนองพระบรมราโชบาย สร้างบ้านเมืองให้ศรีวิไล รอดปลอดภัย พ้นการเป็นอาณานิคมชาติตะวันตกและสิ่งก่อสร้างงดงามและคงความสำคัญเกิดขึ้น ในยุคนั้นนับแต่ พระนครคีรีเขาวังเมืองเพชรบุรี คลองผดุงกรุงเกษม คลองคูเมือง ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ถนนเจริญกรุง ถนนตรง ถนนสีลม คลองดำเนินสะดวก ตลอดจนเป็นกำลังสำคัญของคณะเจรจาในการทำสนธิสัญญา เบาริ่ง จนสำเร็จลุล่วง ล้วนเป็นพยานที่ยืนยันได้เป็นอย่างดี

สิ่งที่สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ถือเป็นคนตีประจำชีวิต คือ “คำพระ คำพระมหากษัตริย์ คำพ่อคำแม่ ใครลบล้าง เป็นอกตัญญู” นั้นท่านถือดำรงสัตย์มั่นมาจนตลอดชีวิตของท่าน หนทางพิสูจน์สั่งจา กาลเวลาพิสูจน์ความจงรักภักดีต่อแผ่นดิน ต่อราชวงศ์จักรีสืบต่อมาจนแผ่นดินสมัยรัชกาลที่ ๕ ซึ่งที่ได้ทำหน้าที่ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินอย่างจงรักภักดีแน่วแน่จวบจนถึงแก่พิราลัย ในพ.ศ. ๒๔๒๕ ตลอดอายุขัยของท่านได้พิสูจน์ให้เห็นเป็นที่ประจักษ์สืบมา

เอกสารอ้างอิง

เจ้าพระยาทิพากรวงมหาโกษาธิบดี พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓
กรมศิลปากร ๒๕๔๗
สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ความทรงจำ ศิลปวัฒนธรรม มติชน ๒๕๔๖